

Pető Iván

Zsidóság, polgárosodás, asszimiláció

Karády Viktor és Kemény István 1970-es évek végén született, könyvnyi méretű tanulmánya a magyarországi zsidóság polgárosodásban betöltött szerepéről magyarul most jelent meg először. A mű önmagáért, de Kemény István és Karády Viktor külön-külön is indokolják, megérdemlik a kiadást.

A két szerző az eredeti publikálás idején Párizsban élt, a neves francia szociológushoz, Pierre Bourdieu-höz kötődő tudományos intézetben dolgozott. Munkájuk is a Bourdieu által alapított folyóiratban (*Actes de la Recherche en Science Sociales*) látott napvilágot, két részben, 1978-ban, illetve 1980-ban.

A mű keletkezésének érdekes történetéről Karády a mostani kiadás *Előszavában* részletesebben is beszámol. Ezzel az esszének nevezett írással fordult a szerzők érdeklődése először a magyarországi zsidóság irányába. Míg azonban Keménynél ez egyszeri alkalmat jelentett, ahogy Karády írja, emigrációs útkeresésének stációja lett, szerzőtársánál fordulóponttá vált, kutatásainak tartós, mondhatni végleges irányát jelölte ki.

Felmerülhet, hogy ez a kimondottan magyar tárgyú, a zsidóság szerepének vizsgálatán messze túltekintő társadalomszociológiai, -történeti munka miért nem jelent meg itthon egészen a mostani kiadásig. Hogy a nyolcvanas években miért nem, arra egyszerű a válasz: az 1977-ben

emigrációba kényszerült Kemény István munkái Magyarországon a rendszerváltásig nem kaphattak hivatalos nyilvánosságot, a hazai szegénységgel, a cigányság helyzetével foglalkozó szociológiai kutatásai miatt már 1973-tól publikálási tilalom sújtotta. Karády Viktor 1956-os emigrálásának „bűne”, a hetvenes évekre már elévült, így Magyarországon kutatóként, iskolaszociológiai vizsgálódásaihoz gyűjthetett adatokat. A könyvben közölt statisztikai információk döntően innen származnak. Arról, hogy 1990 után, mostanáig miért nem merült fel a kiadás, Karády az *Előszóban* nem ejt szót, holott úgy látja, a témáról más, a könyvükhöz hasonló ambíciójú, globális értelemzés máig sem született.

Érdekes képet mutat a nyolcvanas évek magyar nyilvánossága, ha abból a szemszögből vetünk egy pillantást a dolgotra, hogy megjelenhetett volna-e, amennyiben nem Kemény az egyik szerző. A válasz: nem zárható ki – kivéve a Tanácsköztársaságról szóló, tabukat érintő néhány oldalt. A tanulmány szemlélete ugyanis, amelyre Bourdieu észrevehetően hatott, nem volt ugyan konform azzal, amit akkoriban Magyarországon hivatalosnak tekintettek, marxizmusnak neveztek, de „belefért” az egyre flexibilisebb, csak bizonyos tabuk betartásához ragaszkodó kultúrpolitikába. Elég itt csak arra hivatkozni, hogy Bourdieu műveinek egy válogatását 1978-ban ma

elképesztőnek tetsző 6000 példányban kiadták.

Karády is említi az *Előszóban*, hogy 1984-ben megjelent Hanák Péter összeállításában egy – ahogy írja – „tabudöntő áttörésnek számító” kötet *Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemizmus* címmel. Itt a gyakorlatilag addig szintén publikációs tilalom alatt álló Bibó István 1948-as, zsidókérdéssel foglalkozó esszéjét is újraközölték. Hanák saját, asszimilációról szóló tanulmányában (tegyük hozzá, ez volt a *Bevezetésen* kívül a könyv egyetlen friss írása, amely eredetileg a *Jelenkor* című folyóiratban jelent meg 1983-ban) még hivatkozott is Karády és Kemény művére. (A kötetet az akkor a Hazafias Népfront élén álló Pozsgay Imre *Bevezetése* „legitimálta”.) Sajátos módon jelezte a zsidóság korábbi szerepének tárgyalhatóságát mások mellett az is, hogy 1986-ban reprint kiadásban kiadták az egykori újpesti rabbi, Votianer Lajos 1922-ben megjelent *A magyar zsidóság története* című művét. Ez távol állt ugyan a hatvan évvel későbbi társadalomtudományi szemlélettől, és természetesen nem ismerhette a „történet” folytatását, a zsidótörvényeket, a népirtást. Ugyanakkor számos, a Karády–Kemény-könyvben is használt és részben hasonlóan is értelmezett statisztikai adatot közölt a Trianon előtti Magyarország izraelitának nevezett népességéről, egyebek között a felülreprezentáltságot bemutató arányukról a középfokú és felsőoktatásban, illetve ennek ellenkezőjéről a közszolgálatban.

Karády a mostani kiadás *Előszavában* azt írja: a feudalizmus utáni hazai társadalomfejlődésben a zsidósággal kapcsolatos érdekvi-

szonyokra, a zsidók és nem zsidók közötti távolságra és az egyenlőtlenségek rendszerére fókuszáltak, és kiemelten figyeltek a foglalkozási mobilitásra, az iskolahasználatra. A könyv fő témája mellett a szerzők többször is jelentős kitérőt tesznek, hogy a társadalmi miliót megvilágítsák. Így például esszéisztikus leírást adnak a dzsentrikről, az értelmiség helyéről az osztályszerkezetben stb. Szembetűnő viszont, hogy a „főszereplő” zsidóság szinte homogén, felfelé igyekvő, vállalkozói hajlamú vagy magas iskolázottságra orientálódó tömbként jelenik meg, alig látszanak a kevésbé mobil ortodoxok, a vidéki és nagyvárosi, habár asszimilációra hajlamos, de a modernitástól távol álló kisegzisztenciák vagy a zsidó származású alkalmazottak, bérmunkások.

Az 1980-as évek feltételezett magyarországi olvasója számára a mű egyik érdekessége, újdonsága – az adatgazdagságon túl – az lett volna, ha megismeri a szerzőknek a zsidóság társadalmi meghatározásáról, az asszimiláció folyamatáról vallott nézeteit. Hogy mennyire alkalmas a társadalmi osztály kategóriája a téma tárgyalására, azt később feltehetően a szerzők is másként látták, mint itt. Mindenesetre egyebek között azt olvashatjuk, hogy az asszimiláció csak az osztályelszigetelődés feladásával, az etnikai, kulturális csoportthatárok újrarajzolásával lehetséges. Első állomás az integráció, amikor egy kisebbség elsajátítja a többség elemi társadalmi jártasságait, a nyelvet, öltözködést stb., de őrzi identitását, a zsidóság a vallását, sajátos közösségi értékeit. Tegyük hozzá, mindezek a létező társadalmi osztályokon belül és nem

azokat átlépve lezajló folyamatok. Az akkulturálódás egy előrehaladottabb fok, amikor a sajátos kohézió már bomlóban van. Az asszimiláció a folyamat befejeződése, amely feltételezi, hogy a befogadó környezet jóváhagyja a beilleszkedési szándékot, ideális esetben az integráció kölcsönös. A végső stádiumhoz a szerzők, a felekezeti szabályok általi megosztottság fokozatos jelentéktelenségének feltételeként fontosnak tekintik a szekularizációt, és bevezetik a fúzió fogalmát, ezzel jelölve azt az állapotot, ahol az eredet már nem lényeges.

A könyv a két világháború közötti időszakot a korábbi korszaknál jóval elnagyoltabban tárgyalja. Érdemben nem tér ki arra például, hogy a zsidótörvények és a holokauszt, a zsidó származás faji alapú „kezelése” – mondjuk így – visszamenőleg is átírta az asszimiláció történetét, hiszen a szándékot és következményeit is megsemmisítette. A tanulmány ugyanakkor természetesen nem foglalkozhatott azzal, hogy a társadalom tényleges tagoltságát szőnyeg alá söprő kommunista rendszer évtizedei után, a jelentős szekularizáció ellenére, milyen széles körben és elevenen jelent meg nyilvánosan a zsidó származás szempontja.

A könyv zsidó asszimilációt keretező elképzelése a keresztény és zsidó uralkodó rétegek stratégiai szövetsége, amelyet olykor társadalmi szerződésnek is neveznek. A természetesen informálisnak tekintett szövetség lényege, hogy a 19. század utolsó harmadától az első világháborúig az egészében liberális nézeteket képviselő (nem zsidó eredetű), nagyjából elszegényedő nemesség leszármazottjai

és a közejük olvadt közrendűek megtartották az állam kormányzásának pozícióit, de a (nagyobbrészt zsidó származású) polgárságnak átengedték az ipari és kereskedelmi kapitalizmust, a kultúraszervezés és a szakértelmiségi pályák egy részét. A polgárság, anyagi és szimbolikus haszna alapján, lemondhatott a politikai ügyek érdemi irányításáról, míg a politikai hatalom hagyományos birtokosai egyrészt „mentesültek” a kapitalizmus „megtanulásától”, másrészt fontos volt számukra, hogy a nyelvi és kulturális értelemben hozzájuk asszimilálódók biztosították a magyar nemzetállamban a nemzeti kisebbségekkel szemben a magyar többséget. Itt indokolt megjegyezni, hogy Karády későbbi műveiben lényegében továbbvitte a stratégiai szövetség koncepcióját, amelyről értékelői indokoltan állapították meg, hogy a 20. század első felében többek által különféle módon képviselt, a magyar társadalom dualitásáról, a történelmi nemzeti, illetve a modern polgári társadalom kettségéről vallott elképzelésre épül.

Meglehetősen vitatható a zsidó származású vállalkozók és a hagyományos magyar politikai osztály első világháború előtti érdekegyezését, pontosabban érdekütközésének hiányát átfogó stratégiai szövetséggé, mintegy megállapodássá konstruálni. Amennyiben létezett volna ilyesmi, éppen a zsidó származásúak társadalmi tagoltsága miatt, a zsidó származásúak számottevő része nem tartozott volna a hatálya alá. Nemcsak társadalmi státuszuk, hanem annak alapján sem, hogy sokuk identitásában nem szerepelt az általuk vallásnak tekintett és ilyen-

ként elhagyott zsidóságuk. Mindez azért is érdekes, mert létezik a két világháború közötti hivatalos antiszemitizmusnak olyan „igazolása” is, amely a „megállapodás” zsidók általi 1918–19-es felrúgásával, politikai szerepvállalásával indokolja ezt a politikát.

Érdekes, hogy a könyv borítója mintha felelne a zsidók kormányzattól távolmaradásának tézisével. Három férfi képét látjuk a dualizmus korából. Kvízkérdésként is elmegegy: ketten közülük zsidó származásúak, egy magyar arisztokrata, ugyanakkor ketten magyar honvédelmi miniszterek voltak, ez hogyan lehetséges? Bizony, Andrássy Gyula és Hazai Samu egyaránt viselte ezt a posztot (a harmadik személy a gyáros Weiss Manfréd). Persze a zsidó származású miniszter kivételnek számított, Hazai után még Vázsonyi Vilmos került ilyen pozícióba az első világháború végén. De ellentmond a „szereposztásnak” más esetek mellett az is, hogy Budapestnek 1913-ban zsidó származású főpolgármestere lett, Heltai Ferenc.

A nagyjából ötven éve „elfekvő” történeti tárgyú írás eredeti szövegének lényegében változatlan közlésével összeegyeztethető lett volna néhány pontosító jegyzet. A szerzők például az 1919-es fehér- és vörösteror egyaránt többbezes áldozatáról írnak, holott, ha pontos számok nem állnak is rendelkezésre, az elmúlt évtizedek kutatásai nyomán abban nagyjából konszenzus született, hogy a reális szám mindkét esetben 500-600 körül van.

Egyes kifejezések pontosítása is jó lett volna. Éppen egy zsidó asszimilációról szóló műben, a bonyolult identitás miatt, valódi nehézség az érintettek együttes megnevezése. Az egykori statisztikák, az adatokat az anyakönyvezett vallás alapján bontva, az izraelita kifejezést használták. Ugyanakkor számos okból a zsidó származásúakat nem lehet egyöntetűen izraelitának, mint ahogy „szimplán” zsidónak vagy hittársnak sem nevezni. Az említett kifejezések szinonimaként használata némileg zavaró. Nem könnyű a nem zsidók emlegetésekor sem megfelelő formulát találni, hiszen az evidensnek látszó magyarok vagy keresztények megnevezés éppen a magyar identitású, illetve a kitért zsidók miatt nem alkalmas. A könyvben néhány helyen használt törzsökös magyar, idézőjel nélkül viszont bizonyosan nem jó megoldás. A mű meghatározó témája a zsidóként számontartottak magas aránya a középfokú és felsőoktatásban. A helyzetre létezik egy nem túl szép, de egyértelmű kifejezés: felülreprezentált, a mű ugyanakkor a túliskolázás kifejezést használja. Ez a szó azonban már foglalt, akkor alkalmazzák, ha a munkavállalóknak magasabb az iskolai végzettségük, mint amire a munkájukhoz szükség lenne.

Karády Viktor, Kemény István: Zsidóság a magyar nemzetépítésben. A numerus clausus előtt és azután. Fordította: **Havas Gábor** és **Fáber Ágoston** (nevük csak az Előszóban szerepel, hiányzik az ilyen adatokat közlő helyről). Budapest, 2023, Múlt és Jövő. 244 oldal, 4420 forint.